

dr hab. Łukasz Gaweł, prof. UJ

Instytut Kultury, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej

Uniwersytet Jagielloński

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. arch. Anny Magdaleny Jagiełło
Adaptacja obiektów pogórnictwa na nowe funkcje.
Tendencje kształtowania przestrzeni w kopalniach podziemnych w Polsce

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr inż. arch. Anny Magdaleny Jagiełło, zatytułowanej *Adaptacja obiektów pogórnictwa na nowe funkcje. Tendencje kształtowania przestrzeni w kopalniach podziemnych w Polsce*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Elżbiety Trockiej-Leszczyńskiej. Jest to praca napisana w ramach dyscypliny naukowej Architektura i Urbanistyka.

Przewód doktorski mgr inż. arch. Anny Jagiełło został wszczęty w oparciu o Ustawę z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późniejszymi zmianami), w brzmieniu ustalonym Ustawą z dnia 18 marca 2011 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 84, poz. 455) oraz Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 września 2011 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. nr 204, poz. 1200). Zgodnie z zapisami wyżej wymienionych aktów prawnych, rolą recenzenta jest ocena, czy przedstawiona rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej. Poniższa recenzja została opracowana zgodnie z wyżej wymienionymi wymogami.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska liczy 516 numerowanych stron i została podzielona na 10 części, to jest Wstęp, cztery rozdziały, Zakończenie oraz Załączniki, Bibliografię, Spis Ilustracji i tabel, Streszczenia w języku polskim i angielskim.

Kwestię wyboru tematu oraz zdefiniowania problemu badawczego Autorka omawia w pierwszej części pracy. Bez wątplenia podjęta przez nią próba opisu oraz stworzenia typologii prac adaptacyjnych na terenie dawnych kopalń podziemnych należy uznać nie tylko za zasadny, ale istotny z perspektywy odnośnej dyscypliny naukowej. Nieco mylący może być dla czytelnika podtytuł dysertacji. Wydaje się, że wystarczający byłby sam tytuł główny *Adaptacja obiektów pogórnich do nowych funkcji* (pomijając kwestie językowe, tytuł powinien brzmieć *Adaptacja obiektów pogórnich do nowych funkcji*). Wprowadzony podtytuł może wносить pewną nieścisłość w odniesieniu do zawartości pracy. Zapis *Tendencje kształtowania przestrzeni w kopalniach podziemnych w Polsce* może sugerować, że autorka będzie w istocie zajmować się wyłącznie infrastrukturą podziemną. Faktem jest, że poza kopalniami podziemnymi występują kopalnie odkrywkowe, wydaje się jednak, jak napisano wcześniej, że dla pełnego oddania w tytule treści i zagadnień opisywanych w pracy, wystarczyłaby pierwsza jego część. Recenzent w pełni zgadza się z diagnozą zawartą przez Autorkę we wstępie do pracy (s. 10): „Aktywizacja przestrzeni kopalń podziemnych ma zatem potencjał badawczy i poznawczy, a aktualność tematu, w Polsce i na świecie, uzasadnia podjęcie badań w tym zakresie”.

Zgodnie z tytułem, Autorka zdefiniowała przedmiot badań: „adaptacja obiektów pogórnich do nowych funkcji” (*Wstęp*, s. 18), zaś główne zagadnienie badawcze opisała następująco: „tendencje w adaptacji obiektów i przestrzeni kopalni podziemnych w Polsce” (*Wstęp*, s. 19), a następnie wyznaczyła pomocnicze zadania badawcze, takie, jak:

- „1. Kompleksowe zebranie i uporządkowanie informacji oraz materiałów źródłowych na temat zagadnień związanych z adaptacją do nowych funkcji podziemnych obiektów dziedzictwa górniczego.
2. Opracowanie typologii i katalogu projektów adaptacji obiektów kopalni podziemnych.
3. Przeprowadzenie analizy i systematyki nowych funkcji wprowadzanych do przestrzeni obiektów badanych kopalni podziemnych.
4. Wskazanie perspektyw i możliwości adaptacji obiektów kopalni podziemnych” (Tamże).

Autorka klarownie precyzuje, jakiego rodzaju obiekty będą poddane badaniu, podaje autorskie kryterium wyboru konkretnych kopalni. Uważam, że przedstawiona argumentacja jest klarowna, autorka wykazała się konsekwencją oraz w pełni uświadomioną potrzebą opisu konkretnych obiektów. Mimo to, pozwolę sobie zgłosić zastrzeżenia w odniesieniu do wybranej grupy 21 obiektów. Po pierwsze błędnym założeniem wydaje mi się ograniczenie pola badawczego do trzech województw (małopolskiego, śląskiego oraz dolnośląskiego). Skoro autorka chce pisać o *Tendencjach kształtowania przestrzeni w kopalniach podziemnych w Polsce*, to mechaniczne ograniczenie badanego obszaru prowadzi z założenia do zafałszowania w kontekście intencji zawartej w tytule. Wskazując konkretne

przykłady, których brak jest dolegliwy w kontekście opracowywanego tematu, należy wymienić dwie kopalnie podziemne: podziemia kredowe w Chełmie (województwo lubelskie) oraz Krzemionki Opatowskie (województwo świętokrzyskie) – warto dodać, że ta druga kopalnia wpisana została na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Również wybór obiektów znajdujących się w 3 województwach wydaje mi się niedostateczny. Skoro mowa o nowych funkcjach, warto było objąć badaniem: Park Tradycji w Siemianowicach Śląskich (zabudowania dawnej kopalni „Michał”) – wykreowano tam salę widowiskową, w której realizowany jest bogaty program kulturalny; dawną kopalnię „Ignacy” w Rybniku – o jej atrakcyjności stanowią zarówno dwie maszynownie szybowe (mieści się tam jedna z najstarszych na ziemiach polskich zachowanych maszyn parowych) oraz punkt widokowy zlokalizowany w wieży ciśnień; wreszcie Muzeum „Sztygarka” w Dąbrowie Górniczej, w którym mieści się podziemna kopalnia ćwiczebna dawnej szkoły górniczej.

Autorka starannie opracowała i zaprezentowała zastosowaną w badaniach metodologię. Z opisu wynika, że świadomie zbudowała bazę materiałową, korzystając z różnych źródeł. Przeprowadziła:

1. studia literaturowe odnośnie badanego zagadnienia,
2. Wykonała badania terenowe oraz
3. skonstruowała autorski kwestionariusz badawczy, wykorzystany do zbadania odbiorców (turystów) nowych przestrzeni powstałych w wyniku adaptacji infrastruktury dawnych kopalni podziemnych.

Oceniając powyższe komponenty badawcze, należy stwierdzić, że największą słabością są studia literaturowe zagadnienia. Dość to zaskakujące, bo ten element jest najłatwiejszy do wykonania i zwykle nie nastrocza doktorantom nadmiernych kłopotów. Tymczasem w recenzowanej pracy wskazać można kilka poważnych uchybień w tym zakresie. Największą wadą ocenianej dysertacji jest niemal całkowity brak literatury obcojęzycznej odnoszącej się do opracowywanego tematu, a ta jest bardzo bogata. Konsekwencją tego zawężenia jest brak tła dla ocenianych polskich działań w zakresie poszukiwania nowych funkcji dla dawnych kopalni podziemnych, przez co oceny Autorki są niejako zawieszane w próżni. Tymczasem warto było wskazać jakie są – jej zdaniem – wzorcowe rozwiązania w tym zakresie, a tych nie brakuje; warto byłoby prześledzić doświadczenia czeskie, niemieckie, francuskie, belgijskie, czy choćby, ze względu na bliskość geograficzną, opisać po krótku zakrojone na szeroką skalę działania rewitalizacji dawnej kopalni Michał (Dul Michal) w czeskiej Ostrawie.

Niestety również badania literaturowe w obszarze polskich źródeł nie są wystarczające. Autorka pominęła najnowsze źródła dotyczące tematu, na przykład drukowane materiały

pokonferencyjne odnoszące się do dziedzictwa przemysłowego (Zabrze, Bydgoszcz), a przede wszystkim kluczową dla jej opracowania pozycję będącą efektem międzynarodowej konferencji w Wieliczce (*International Conference of Mining and Underground Museums*, Wieliczka 2018).

Ze szkodą dla pracy okazuje się być inne zawężenie w obszarze studiów literaturowych. Autorka posługuje się w swojej pracy zarówno pojęciem „dziedzictwa”, jak również jest świadoma znaczenia opisywanych adaptacji dla rozwoju oferty turystycznej. Tymczasem praktycznie pomija literaturę dotyczącą tych zagadnień. Tymczasem dałaby ona niezwykle ważny punkt odniesienia, pozwalając odpowiedzieć na podstawowe pytanie o celowość podejmowanych działań opisywanych działań, o ich znaczenie dla regionów, konstruowania tożsamości społeczności regionów, znaczenia dla dziedzictwa jako takiego. Wystarczyłoby w tym zakresie sięgnąć choćby do podstawowego zestawu „heritologicznego” z dorobku wydawniczego krakowskiego Międzynarodowego Centrum Kultury czy poznańskiego pisma naukowego „Turystyka Kulturowa”.

Mimo tych zastrzeżeń należy podkreślić, że bibliografia przedstawiona przez autorkę jest wystarczająca dla tego typu prac.

Bardzo wysoko należy ocenić przeprowadzone przez Autorkę badania terenowe. Ich efektem są starannie opracowane materiały dotyczące każdego obiektu, opisywanych konsekwentnie zgodnie z przyjętym w pracy schematem. Autorka nie tylko przedstawia kompletny opis tekstowy obiektów, ale poszczególne rozdziały ilustruje bogatą dokumentacją zdjęciową, prezentuje rzuty poziome wybranych obiektów kubaturowych, plany przestrzenne poszczególnych miejsc, autorskie wizualizacje terenu, rysunki prezentujące elewacje poszczególnych obiektów, jak również zdjęcia i materiału archiwalne. Kluczowym elementem systematyzującym opis poszczególnych obiektów, będącym syntetycznym ujęciem całego zaprezentowanego materiału staje się autorska tabela – matryca podsumowująca zakres prowadzonych prac adaptacyjnych, w której oceniane są poszczególne obszary prowadzonych działań (przekształcenia funkcjonalne obiektów, przekształcenia kubatury naziemnej oraz podziemnej, dostosowanie obiektów do potrzeb z niepełnosprawnościami oraz funkcje obiektów po adaptacji).

Kluczowe dla tej części pracy jest podsumowanie, w którym Autorka dokonuje krytycznej analizy zebranego materiału. Przedstawiona tam zbiorcza tabela, prezentująca zakres prowadzonych prac adaptacyjnych, pozwala zorientować się w skali i zakresie podejmowanych działań. Zaprezentowany materiał, uwiarygodnia zawartą w podsumowaniu opinię Autorki, stwierdzającą, że „na terenie Polski występuje tendencja do powielania wielu rozwiązań i wykonywania przekształceń obiektów kopalni podziemnych, w sposób bardzo do siebie zbliżony, np. pod kątem kreowania nowych funkcji. Niewiele z tych realizacji opiera się na nowatorskich, innowacyjnych czy unikatowych rozwiązaniach

konceptyjnych zarówno przestrzenno-funkcjonalnych, [jak i – Ł.G.] architektoniczno-estetycznych. Trudno się nie zgodzić z taką opinią, ale szkoda, że Autorka nie wskazuje jednoznacznie, które rozwiązania uważa za wzorcowe, że nie pokusiła się o wskazanie innych możliwych dróg adaptacji obiektów pogórnich. Znowu trzeba powtórzyć, że wartość tej oceny znacząco podniosłoby stworzenie kontekstu przynajmniej europejskich adaptacji tego typu, spośród których Autorka wskazałaby rozwiązania – jej zdaniem – wzorcowe.

Zdaniem recenzenta największą wartość tego typu opracowań ma nie tyle szukanie jednego, wzorcowego, kompletnego i komplementarnego przykładu adaptacji konkretnego obiektu, co wskazywanie różnego rodzaju dróg. Chodzi również o wybranie spośród opracowywanych przykładów pojedynczych obszarów, wątków, rozwiązań funkcjonalnych, pojedynczych obiektów czy pomysłów po to, żeby stworzyć katalog działań referencyjnych, niejako wymagowany obiekt idealny. Wartość tego typu opracowania dla osób wypracowujących koncepcję adaptacji kolejnych obiektów przemysłowych (nie tylko pogórnich) jest nie do przecenienia. Autorka udowodniła swoją rozprawą, że ma kompetencje, wiedzę i umiejętności do podjęcia się takiego wyzwania, należy żałować, że nie doszło do jego realizacji.

Pozytywnie należy ocenić również badania ankietowe przeprowadzone przez doktorantkę. Są one cennym uzupełnieniem w kontekście całościowego spojrzenia na prowadzone prace adaptacyjne w obiektach pogórnich. Pośrednio doktorantka, prowadząc opisywane badania, realizuje postulaty sformułowane powyżej. Rudymerną składową działań adaptacyjnych i poszukiwania nowych funkcji dla obiektów tego typu, jest oczywiście refleksja z zakresu zarządzania tego typu obiektami. W zarządzaniu zaś – jak powszechnie wiadomo – kluczowe jest sprawne i skuteczne osiągnięcie założonych celów. Prowadzone badania ankietowe wśród odwiedzających opisywane miejsca pośrednio definiują jakie są cele prowadzonych adaptacji, m.in. poszukiwanie nowych trwałych funkcji, które zapewnią trwanie wybranym obiektom, służących szeroko pojętemu audytorium (zaliczać tu będziemy zarówno turystów, jak i odbiorców oferty kulturalnej, podmioty komercyjne wykorzystujące wykreowane przestrzenie itp.). To właśnie z powyższych powodów bardzo wysoko oceniam koncepcję przeprowadzenia tego typu badań. Autorka wykazała się przy tym znajomością metodologii badań społecznych, odwołując się do konkretnych metod i potrafiąc wdrożyć je we własnych badaniach. Konstruując kwestionariusz badawczy, Autorka wykorzystała (częściowo lub w całości):

„– Skala Likerta – skala wykorzystująca liczbę twierdzeń z odpowiedziami mierzonymi na dwubiegunowej skali „zdecydowanie się nie zgadzam” – „zdecydowanie się zgadzam”, co pozwala na określenie względnej intensywności stawianych pytań.

– Test zróżnicowania semantycznego (skala Osgood’a) – metoda stosowana do uzyskania opinii turystów o cechach obiektu, polegająca na wyborze par skrajnych cech produktu (skala dwubiegunowa), np. tani – drogi, nieinteresujący – interesujący, nieestetyczny – estetyczny. Ocena cech oparta jest o określoną skalę, która określa wyobrażenie turystów o danych obiekcie, trasie itp.

– Szkocki formularz oceny atrakcji turystycznych, zaproponowany przez Scottish Tourist Board, dotyczy 6. głównych elementów produktu turystycznego, a mianowicie wstępu, wejścia, prezentacji tematyki, gastronomii, sklepu i toalet. Każdy z wymienionych elementów oceniany jest w jedenastostopniowej skali od 0 do 10, dla którego oblicza się średnią, na której przyznaje się kategorię. Do oceny stosuje się czterostopniową skalę: 0 – jakość nie do zaakceptowania, 1 – jakość akceptowalna z wieloma uwagami, 2 – jakość akceptowalna z drobnymi uwagami, 3 – jakość bardzo dobra, bez zastrzeżeń”.

Przytoczono powyższy fragment opisu doktorantki w celu uświadomienia, jak pojemne badania zaprojektowała, co odpowiada zapewne jej świadomości odnośnie społecznego wymiaru prowadzonych prac adaptacyjnych. Dowodzi tego również sam zestaw sformułowanych pytań badawczych, w których pojawia się m.in. imponujący katalog funkcji, jakie może pełnić obiekt w wyniku przeprowadzenia prac adaptacyjnych: funkcja turystyczna, edukacyjna, rekreacyjna, sportowa, artystyczna, kulturalna, gastronomiczna, religijna, uzdrowiskowa. Mimo tego bogatego zestawienia można wykazać również inne funkcje, jakie mogą pełnić obiekty tego typu (np. handlowa czy biurowa). Pokazuje to, jak wielki potencjał drzemie w obiektach dziedzictwa poprzemysłowego i jak wielkie znaczenie mogą one mieć w kontekście rozwoju otoczenia społecznego w obszarach borykających się z wieloma problemami społecznymi (co jest normą na terenach dotkniętych likwidacją zakładów przemysłowych, zwłaszcza w obszarach o dużej koncentracji tego typu organizacji).

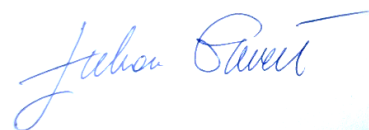
Biorąc pod uwagę wszystko, co napisano powyżej, mimo stwierdzonych uchybień czy braków pracy przedstawionej do recenzji, stwierdzam, że **dysertacja mgr Anny Magdaleny Jagiełło spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim**, określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późniejszymi zmianami), w brzmieniu ustalonym Ustawą z dnia 18 marca 2011 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 84, poz. 455) oraz Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 września 2011 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków

przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. nr 204, poz. 1200).

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr Anny Magdaleny Jagiełło do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Podczas obrony pracy doktorskiej będę prosił doktorantkę o odpowiedź na następujące pytania:

- 1) Które europejskie adaptacje kopalni podziemnych uważa za wzorcowe i dlaczego (proszę o omówienie trzech przykładów tego typu obiektu).
- 2) Jak doktorantka odnosi się do kwestii autentyzmu i autentyczności prowadzonych prac adaptacyjnych (chodzi zarówno o zasadę zachowania jak największej liczby elementów oryginalnych, jak również kwestię ich konserwacji, efektu końcowego – proszę o omówienia na przykładzie realizacji Starej Kopalni w Wałbrzychu oraz łaźni Łańcuskowej w Zabrze).
- 3) Proszę o opinię na temat wymogu prezentacji historii miejsca, w wymiarze zarówno pierwotnej funkcji, jak i dziedzictwa niematerialnego (zwłaszcza w odniesieniu do Galerii Szyb Wilson w Katowicach oraz kompleksu „Sztygarka” w Chorzowie).
- 4) W Zakończeniu, a konkretnie wnioskach końcowych, Autorka pisze m.in. o poprawie stanu technicznego, poprzez: „ [...] wykorzystanie i zabezpieczenie oryginalnych, istniejących elementów kopalni oraz jej infrastruktury, przy wprowadzeniu dodatkowych atrakcji, np. zjazd pod powierzchnię ziemi za pomocą oryginalnych środków transportu (zjazd szolą w szybie transportowym itp.), przejazdy kolejką, spływy łodziami i inne”. Proszę w kontekście tego, co napisano o ocenę wprowadzania do przestrzeni kopalń elementów nieoryginalnych w kontekście pierwotnego ich wyposażenia (łodzie w Sztolni Królowa Luiza, podwieszana kolejka górnicza w kopalni „Guido” w Zabrze, dźwig osobowy w Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach).

Kraków, 10.05.2022

dr hab. Łukasz Gaweł, prof. UJ